

Արժանա

Արտակ Արք. Մանուկեանի

գրական վաստակը

(բնուցիկ ահեարկ)

8(092)
Վ-91

ԱՐՄԱՆՏ

ԱՐՏԱԿ Ա. ԱՐՔ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

6559
470

Արտակ Արք. Մանուկեանի
գրական վաստակը

(թուղթի ակնարկ)

ՏՊԱՐԱՆ «ՆԱՅԻՐԻ» ԲԵՂՐԱՆ
1 9 8 3

ՄԵԿԵՆԱՍՈՒԹԵԱՄԲ
ՏԻԿԻՆ ՊԱՅՄԱՌ ՄԻՐՁԱՅԵԱՆԻ,
Ի ՅԻՇԱՏԱԿ ԻՐ ԶԱՒԱԿԻ
ԳՐԻԳՈՐ ՄԻՐՁԱՅԵԱՆԻ

Ինչպէս մեք ընթերցողները գիտեն, թեմիս Ա-
ռաջնորդ Տ. Աբրահմ վ. Արք. Մանուկեանը, առաջ-
նորդի իր պատասխանատու պաշտօնին նկից, որը վա-
րել եւ վարժում է ձեռնհասօրէն, որպէս բնորոշ
գրչի մարդ՝ հեղինակել է բարձրագիւ գրքեր եւ
պաշտօնականք ունի մարքի եւ ոգու ստեղծագործու-
թիւններ չանդէպ:

Մենք այստեղ պիտի փորձենք այդ գործերի մա-
տին մի ընդհանուր գաղափար ստալ նրանց, ովքեր դեռ
եւա ծանօթ չեն գրանց, որոնք պարզիակում են կրօնա-
բարոյագիտական, հասարակագիտական եւ ուսնի-
րական նիւթեր ինչպէս նաեւ գրական գործեր, գրք-
ւած սահուն, պատկերաւոր ստով եւ պարզ ու հասկա-
նարի լեզուով ու մեկնաբանութեամբ:

Երբ նկատի ենք առնում մեր եկեղեցական դասա-
կան ծիսակրօնաստեղծութիւնը եւ գրադարանով նրանաբար
պատարագր, էլ աւելի է զգացւում բազմաթիւ մատ-
չելի լեզուով ու պարզ բացատրութեամբ, Աստուածա-
չընչի բովանդակութեան եւ հայ եկեղեցու ծիսակա-
ստեղծութեան վերաբերող նիւթերին ծանօթացնելու
կարիքը:

Գիտակցելով սոյն խնդրի կարեւորութիւնը,
Աբրահմանը, իր աշխատասիրութիւններով, մեր ժողո-

վերջի լայն խառնիքն ծանօթացնում է Աստուածաշունչն չի՛ խորին խորհրդի եւ անդամ գանձի նեւ, եւ շօշափում է շատ կենսական կրօնա - բարոյապայտաբան ինչքաններ, որոնք ստրկուելու են մարդու, յատկապէս հայ մարդու առօրեայ կեանքին: Ընթերցողը, ով որ էլ լինի նա, չի կարող անասորբեր մնալ նրա խորհրդածութիւնների հանդէպ եւ ինքն էլ չընկնի խորհրդածութիւնների գիրկը: Նա իր գրածքներում չի թառալարում միայն պատմելով, այլ մեկնաբանում, տրամաբանում, պատճառաբանում եւ եզրակացնում է իր ստելիքը:

Նա ցարդ հեղինակել է ներքոյիշեալ 14 անուն գրքերը, եւ շարունակում է իր ստեղծագործածորն աշխատանքը՝ նովանձելի ներշնչմամբ ու եռանդով: -

Կրօնի դասագրքեր, Խօսք ժողովրդին, Աւետարանի շնչով, Հաւատքի հարցը արդի բնկերութեան մէջ, Ապրիլ 24, Աստուածաշունչ մատնանք, Հայ եկեղեցու տօները (նոյնը՝ պարսկ.), Լոյս եւ սոււրբ, Կենցաղագիտական խորհուրդներ, Ձուրք կրօնական ծիսակատարութեան մէջ, Վերանորոգումի հարցը հանրային եւ մշակութային կեանքի մէջ, Արեւ գիշերւան մէջ, Լուսաւոր նամակներ, եւ ճառագայթը լերան վրայ:

Սրբազան հայրը չի մոռցել նաեւ մեր մանուկներին. նրանց կրօնական, ազգային, հայրենասիրական դաստիարակութեան կարեւորութիւնը: Գուհարտիկ նկարներով իր դեղատիպ կրօնի դասագրքերը գրած մանուկների համար, կարճւած ու հիմնւած են մանկավարժական օրէնքների վերայ: Գրքերը գրած լինելով շատ պարզ ու մատչելի լեզուով ու կարճւած հրատարակչէ մեով, սուանց ձանձրացնելու, մատաղ սերունդին ծանօթացնում են կր

րօնական տարբական դիտելիքների հետ ու նաեւ սու լիս նրան խրատական ու հայրենասիրական դասեր:

Իր սուաշնորհութեան պաշտօնին անցնելուց մի տարի անց, 1961 թաակամին, հրատարակւած է «Խօսք ժողովրդին» իր առաջին գրքովը, որտեղում իր հիացմունքն է յայտնում մեր դաղութում իշխող համեաչիսութեան «գու մասին՝ որպէս մի մեծ առաքիլութիւն, ու փառք տալիս Բարձրեալին այդ օրհնանքի համար: Կարեւորութեամբ նշում է եկեղեցու եւ դպրոցի դերը սրբապահարանման գործում, եւ թէ՛ ինչպէս Պապ Թադաւորի շրջանին, հայ եկեղեցին դարձաւ ազգային եւ երբեք չանջատուեց ազգից - այլ խառնով՝ «Ազգն է եկեղեցին պայծառացնողը», առում է նա, «ինչպէս նաեւ հովիւ, առաջնորդ եւ հովտապետ բնորդը»:

Ուշագրաւ է մեր եկեղեցու Առաքելականութեան մտախն արած իր հաստատումը եւ այն ստատակէտը որ՝ «Եւստին նպատակներ փնտռողներ են եղել նրանք, ովքեր Լուսաւորչական եւ Գրիգորեան են յորջորջել մեր եկեղեցին, մինչդեռ, Ս. Թադէոս եւ Բարթեղիմէոս առաքեալները եղել են Հայաստան Աշխարհի առաջին լուսաւորիչները, որոնցից յետոյ քրիստոնէութիւնը շարունակեց դաղտնի քարոզել Հայաստանում, մինչեւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը, որը այդ առաքեալների ցանած սերմերի վրայ միայն, կուսուցեց հայ եկեղեցին եւ Լուսաւորչի դերը կատարեց»:

Հետեւաբար, մեր եկեղեցին կոչւած է՝ ոչ թէ Լուսաւորչական, այլ՝ Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցի: Նւիրապետական աթոռները

«չնչով չեն խախտում Հայաստանեայց եկեղեցւոյ միասնականութիւնը, հաւատում է նա, եւ յատուկ պաշտամունքով և խօսում է ջմ խածնի մասին՝ որպէս «Մայր երկրում բարձրացած Հնադարեան մի կենտրոն եւ մի հայրենիք՝ մեր հողում», և երկու կաթողիկոսութիւնները նկատում է իրարու լրացուցիչ՝ ազգային, եկեղեցական եւ մշակութային գնառնի վերայ: Յաւով է յիշում, որ թեհքանում մէկ եկեղեցի ունենք եւ յոյս է յայտնում, որ մօտ ապագայում կը կառուցեն այլ եկեղեցիներ, մի բան, որ չի՛նչ պէս տեսնւի, իրականացաւ իր ջանքերի եւ մեր բարեբարների օգնութեան շնորհիւ:

Մեր հայ երիտասարդ ուսանողութեան ուշադրութեանն է յանձնում հայագիտական, դասընթացքների կարեւորութիւնը, որպէսզի ճշամարեան այն «անցնալի փոշիների տակից դուրս բերած եւ պատմութեան անցած մի ժողովրդի մշակոյթ»: «Հայագիտական ստեղծող մի պեթնանք չէ» ստում է նա, «այլ մէկ պատուհան, որտեղից պիտի բացւի ուղեւորեան մշակոյթ եւ մեր ստեղծագործ հայրերի գործունէութիւնը»:

«Աւետարանի Շունչով» վերնագրւած իր աշխատութիւնը, Ս. Գրքից ներշնչած խորհրդածութիւններ են, որ ստեղծում են իւրաքանչիւր մարդու առօրեայ կեանքին: Սրբազանը, գրքի յառաջաբանում հաստատում է, որ ներկայիս, հակառակ արեւատի

եւ գիտութեան, յառաջադիմութեան եւ նիւթապաշտութեան ծաւալմանը, տիրական է կրօնական գղացումը, եւ նոյնիսկ կրօնից բաժանւածներն իրենց կարգի վերջնականապէս չեն խզել նրանից: Գրքում, Աւետարանի պատգամների մեկնաբանութիւնը՝ տրամադատ պարզ եւ անպաճճ լեզուով, ինչպէս եւ կրօնաբարձ յագիտական իւրհրդածութիւնները, կարգացում են մեծ հաճոյքով ու հետաքրքրութեամբ եւ համակում են ընթերցողի հոգին սգնիւ գրացումներով եւ առաքինութեամբ:

«Ապրիլ 24» խորագրեալ գրքում, որ հրատարակել է Բիւրաւոր Նահատակների 50-ամեակի առթիւ, Սրբազանը անդրադառնալով այդ ահաւոր բարբարոսութեան պատմականին եւ նրա պատճառած նիւթական եւ բարոյական ահռելի վնասներին, եզրակացնում է. — «Ձեռնածնելի արիւնը պիտի շարունակի պղպջալ մինչեւ այն ժամանակ, երբ ամբողջական բաւարարութիւն եւ հասուցում ստանանք: Նայի հասուցում, յետոյ ներում»: Հաւատացած է, որ «Անպայմանորէն մի օր մենք Արարատին կը նայինք ոչ թէ նայելու եւ անցնելու համար, այլ այնտեղ մը նալու, մեր պատմական հողերի ամբողջութիւնը հրծրւակին ըմբոյննելու եւ հայկական դրօշը պարզելու համար: Նոր Արարատ, նոր տապան, մէկ միջիոն ու կէս հայերի արեամբ թաթաւուն»:

«Հաւատի Հարցը Արդի Ընկերութեան Մէջ» իր գրքում, Սրբազանը շօշոփում է կրօնի ուսուցման, աներեւոյթը եւ նրա գործութեան, այլ խօսքով Աստուծոյ գաղափարի ըմբռնման բարդ եւ դժւարին խնդրները:

դիրենթը՝ արդի ընկերություն մէջ եւ ասեղացնում որ «Պէտք է յատակ միտք ունենալ հասկանալու համար անկրեւոյթը եւ նրա գործաթիւնը»: Հաւատքը, լոտո հեղինակի, մի հոգեմիտակ է, սպորում է, եւ Աստուծոյ դադարախորհրդից դուրս հաւատքի ճշգրիտ ըմբռնում եւ հասկացողութիւն չկայ:

Ակնարկելով քիչ թէ շատ ընդհանրացած այն տեսակէտին, թէ՛ կրօնը խղճի հարց է, կարեւորը - թե՛ սոսիալ շեշտում է, որ այդ դէպքում պէտք է հարց տալ, թէ «Ի՞նչ է խղճը. չպիտի հարցը անորոշ վիճակի մէջ մնայ, եւ ոչ էլ ստիճատայ անասունստեղծութիւն քաղաքացիութեան»: Կրօնը խղճի հարց նկատելի է կրթնեք չի նշանակում թէ՛, անկրօն եւ անհաստատ քաղաքացիութեան պիտի պատրաստել», յայտարարում է նա: Ի վերջոյ, «Հոգի առաւել է քան դմարմին»: Քանի որ մարդը ունի ազնիւ զգացումներ, ինչպէս հայրենասիրութիւն, գաւազի սէր, ծնողի սէր, կրօնասիրութիւն եւ այլն, ի դուր են որեւէ ջանք արժատախիլ անկողն համար այդ զգացումները մարդկանց հոգուց: Եւ քանի որ հաւատքը եւ նրա գոյութիւնը արժէքաւորում է մարդու ու իր կեանքով, եւ առանձին մի իրողութիւն չէ, ուստի «ինչքան էլ արդիական լինի ներկայ դարը, յանձին իր բազմաթիւ նւաճումների եւ յառաջադիմութիւնների», շեշտում է Սրբազանը, «Աւետարանը կը քաղաքի եւ կրօնը կը շարունակի իր փրկարար դերը կատարել ժողովրդի հոգում եւ անհատների դաստիարակութեան եւ նկարագրի կերտման գործում, քանզի հաւատքը եւ արդիականութիւնը երբեք իրար հակադրուող երեւոյթներ չեն. ընդհակառակն, կրօնն էլ, նոր պայմաններում, յեղաշրջող

ընկերութեան մէջ, միջոցների մասին է մտածում իրեն վիճակում պաշտօնը լաւագոյնս կատարելու համար», եզրակացնում է նա:

«Աստուծաշունչ Մատեանը», պատկերապարզ հրատարակութեամբ իր գիրքը, որ լ՛նս է ընծայել 1966 թականին Աստուծաշունչի հայերէն առաջին արտագրութեան 300-ամեակի առթիւ, ներկած է «Գրքերի Գրքի», այլ իրօք՝ Ս. Գրքի ուսումնասիրութեանը:

Գիրքը սկսում է Սրբոց թարգմանչաց շարապանով եւ նրան յաջորդող Ս. Սահակի եւ Ս. Մեսրոպի եւ թարգմանիչ վարդապետների նկարներով: Կան նաեւ ձեռագրերի եւ տարբեր ընդունների նմաններ, դարդաքանդակներ, փղօսկրեայ, արծաթապատ, կաշեպատ, գեղաքանդակ կտորների, ինչպէս նաեւ Աւետարանի անսանաթերթերի եւ ախողոսաթերթերի նկարներ:

Գրքում տրամ են Աստուծաշունչի բաժանումներն ու դասաւորումը, ձեռագրերի, բնագրերի, Աստուծաշունչի հեղինակների ներշնչման աղբիւրի եւ գրքերի կանոնականացման մասին, ինչպէս նաեւ թարգմանութիւնների եւ բովանդակութեան եւ Աւետարանի առաջին տպագրողի՝ Ռակարն Վարդապետի մասին հետազոտական, բաղադրութիւններ եւ տեղեկութիւններ:

Այս ընդարձակ նիւթի ուսումնասիրութիւնը Սրբազան Հայրը յաջողել է տալ ընդգրկող ձեւով՝ ընդամենը 178 էջերի մէջ: Ընթերցողը լրիւ գաղափար է կազմում Աստուծաշունչի իւրաքանչիւր գրքի բովանդակութեան եւ Հին ու Նոր Կտակարանի կազմութեան

մասին:

Սրբազանի «Աստուածաշունչ Մատեններ» եւ «Կենդանապատկան Հարցեր» հատորները, այն զբոսերից են, որ արժէ մտրոյ միշտ ունենայ իր գրասեղանի վրայ:

Լրիւ գաղափար կազմելու համար մեր եկեղեցու տօները նշանակութեան եւ խորհրդի մասին, պէտք է անպայման կարդալ Սրբազան Հօր «Հայ եկեղեցու Տօները» հետաքրքրական աշխատասիրութիւնը, որը, յատկապէս, հաւատացեալ ընթերցողի մէջ մեծ ակբ եւ հետաքրքրութիւն է ստեղծում մեր եկեղեցու ծիսերի, արարողութիւնների, տօների իմաստի եւ նպատակի համոզեց:

Սոյն դժուար աշխատասիրութեան համար հեղինակը օգտուել է հայ եւ օտար բազմաթիւ աղբիւրներից, ինչպէս նաեւ ուսումնասիրել է տօների հետ առնչուող ժողովրդական սովորոյթները եւ հեթանոսական շրջանից մնացած ականջութիւնները եւ համագրքել այդ բոլորը, աւելի մատչելի դարձնելու համար ժողովրդին:

Այս աշխատասիրութիւնը հրատարակուել է նաեւ պարսկերէնով, բաւարարելու համար պարսիկ լրագրողների, ուսումնասիրողների եւ արեւատագէտների, ինչպէս նաեւ պարսիկ ձայնագիրի եւ հետաատեսիլի պաշտօնեաների հետաքրքրութիւնը, որոնք ժամանակին դիմել եւ տեղեկութիւններ էին ուզել մեր տօների մասին: «Ռազիօ Իրան»-ը, ինչպէս եւ պարսիկ մամուլը, ժամանակին գրատանջով անդրադարձան այդ գրքի մասին, գտնելով այն օգտակար եւ

Հետաքրքրական:

Իր «ԼՆՍ Եւ Սուեր» խորագրեալ 148 էջերից բաղկացած շքեղ հրատարակութիւնը սրբաւնայեցում է 34 գլուխներ, ուր շոշափում է կենսական ինդիքներ, մեղ յուզող ամենօրեայ բարոյագիտական, կրօնական, ընկերային, ազգային-հայրենասիրական, հարցեր՝ պարզ, սահուն եւ պատկերաւոր ոճով:

Յիշատակութեան արժանի են «Ժամանակը», «Ներկայացող աւիթը» եւ «Ակնթարթը» վերատառուութեամբ գլուխները:

«Ժամանակի հետ» գլխում, ժամանակի հետ քայլելու, նրա ոգին ըմբռնելու հետ համաձայն լինելով հանդերձ եւ տրամաբանական գտնելով այն, Սըրբազանը յարում է, որ այդ «Արձակը ստատեղաբար կայանում է արտաքին, թեթեւ եւ յարափոփոխ երեւոյթների մէջ եւ զուրկ է մարդուն մտայնու հզեկան եւ մտային անունը տարու յատկութիւնից»: Ուստի եւ զարմանալի եւ անբնական չի գտնում մեր օրերում պատանութեան եւ երիտասարդների տարւելը այդ յարափոփոխ երեւոյթներից եւ կայուն նկարագրի եւ հաստատ համոզումներ չունենալը: Անկախ այդ քուլտից, տակայն, Սրբազանը ակնկալում է որ մեր նոր սերունդը, ժամանակի հետ քայլելով հանդերձ, անվերապահ յարգանք ունենայ «մեր ներքակառ, սրբութիւնների, ազգային գաղափարների եւ մարդկային բարոյական ըմբռնումների հիմնական սկզբունքների նկատմամբ»:

«Անբաւելի», «Խաչի վրայ Առանձին» եւ «Արեւազալ» գլուխները արժանի են յատուկ ուշադրութեան: Ատուածորդու մարդեղութեան մասին,

այլ խօսքով՝ Բանի մարմին առնելը, միաւրումը մարմնի հետ, Յիսուսի Մենդեան եւ Յարութեան վաւերականութիւնը, եւ յատկապէս «Արեւազալ» գլխի տակ, խորն ապրումներով արած իր խորհրդա-ծովիւնները, միտիկ, սքանչելի արձակ քնարերգութիւն կարելի է համարել մեր հոգեւոր գրականութեան մէջ:

Յօսքը տանք հեղինակին.

«Արեւազալ» լճի ներքո կայ:

«Քանի՜ դարեր, դատարկ սափրներ այսպէս հանդարտ բարձրացան լեցւելու համար լոյսով, եւ քանին՜ իջան դարձեալ դատարկ: Յիշէ՛. Լուսաւորիչ, Սահակ եւ Մեսրոպ, Նարեկացի, Ենթալի եւ ուրիշներ իրենց կեանքի տեւողութեան ընթացքին լեցւեցան այդ լոյսով: Հոգիներու հրճանքի պահն է թերեւս նրա տեսողութիւնը վայրկեան մըն է միայն: Չայն ունենալու ձգտումը եւ հրճանքի պահ մըն է:

«Արեւազալ» լճի ինդրամը կայ:

Լճի եւ բարութեան դալկեղու եւ նրանց սիրով ապրող հեղինակը, համարեալ իր բոլոր խորհրդա-դածութիւններում սարւում ու առաջնորդում է իր ընթերցողին, իր ժողովրդին դէպի «աղբիւրը լճի», դէպի բարութիւն, որի պակասից ստոպարում է ողջ մարդկութիւնը:

Սրբազանը Հայրը անհուն սէր եւ պաշտամունք ունի նաեւ այն ամեն ինչի նկատմամբ, որ հայկական է, որ կապ ունի մեր երկրին, դատին, մշակութիւն, սրբութիւններին, աւանդութիւններին: Անհրաժեշտ է գտնում «հայրենի բոլորով, հայկական անուն»

գոյ լեցնել միաբերանեցեալի եւ ներկայի միջեւ հազե
ւոր ու մշակութեային կապը ամբողջեցնելու համար»:

Կարող ենք ինքնատուր, գրական մի գիւտ հա-
մարել նրա «Հնդկն Միսիթարութիւնը» վերնադրած
գլուխը: Սրբազանը նկարագրում է այն խայտանջը,
ուրախութիւնը եւ ծիծաղը, որ նա հաւատում է՝ տեղի
է ունենում հողի բնութեամբ ամեն սնգամ, երբ մի
գաղապ է իջնում նրա գիրկը... «Բանդի», աւում է
նա, «իրմէ առնւածը եւ զայնա՞ծը, իրմէ փրցւած
մասնիկ մը, դարձեալ իրեն կը վերադառնայ, եւ
մինչ այդ պահուհի ամեն մարդ լացի եւ յուզումի մէջ
է, հոգը հրճում, ուրախանում ու մխիթարում է
ինքզինքը գտած ըլլալու երջանկութեամբ»:

Պիտի անպայման կարդալ նրա «Սուերներ»
վերնադրած փիլիսոփայական դրամաքը՝ բանաստեղ-
ծութեամբ թաթառուն: Այստեղ մարդկանց նմանեց-
նում է տիեզերքում տարածւած սուերներին, «բնք,
անվախճան լճի հովանաւորութեան տակուզում են
նւաճել տիեզերքի գաղտնիքները: Սակայն, մարդ
սուերը, իր բոլոր նւաճումներով, գիտութեամբ եւ
ստեղծագործութեամբ հանդերձ, Մեծ Լճի դիմաց
եւ համեմատութեամբ, պիտի մնայ որպէս լճաւոր -
ւած փոքրիկ սուեր:

Սուքը տանք Սրբազան Հօրը, որ եզրափակում է
իր բանաստեղծական, տիւր, սակայն խմատուն
խճողածութիւնը, հետեւեալ պարբերութեամբ.-

«Պիտի քաշին սուերներն ամբողջ, կեանքը ապ-
րած ըլլալու երջանկութեամբ, առաջնորդւած ամեն
տեսակի մթութիւն փարատող յաւիտենական լճի
ժայթքումներէն: Անոնք պիտի ձգտին լեցնելու հա-

մար իրենց սրբապ սափորները եւ սակայն, միշտ ալ
պիտի մնան անկաստար: Պիտի հասնին բարձունքե-
րու՝ այլապս տեսակի նւաճումներու լնդմէջէն, եւ
սակայն միշտ ալ պիտի մնան սուեր, առաւել եւ նւազ
չափով ստեղծագործ կամ ամուլ: Թերեւս օր մը ի-
րենց ափերու մէջ ունենան տիեզերքի ամբողջ գաղտ-
նիքները, եւ սակայն միշտ ալ պիտի մնան լուսաւոր-
ւած փոքրիկ սուերներ յարաբերաբար այն մեծ լճ-
սին, որուն շնորհիւ կը լուսաւորին սուերները»:

Որպէս երջանիկ կեանքի ուղեցոյց, Սրբազանի
գրած քննքը հրմշակում են իրար՝ բարձր յազխատեան
սիրտունքներին մեկնարանութեամբ եւ հազար խո-
հրդածութիւններով: «Ինչ որ խնայեցիմք, կարալն-
ցուցիմք, ինչ որ տւիմք՝ շահեցանք» խոհաբար տակ
իր գրածքը, «բտեղ ընտրել է հետեւեալ բնաբանը.-
Ինչ որ տւիմք, միշտ մնիմք,
Ինչ որ ծախսեցիմք, ունիմք,
Ինչ որ խնայեցիմք, կարսնցուցիմք,

մեզ յիշեցնում է բանաստեղծ Վահան Թէքէեանի
«Հաշի յարդար» քերթւածը, որտեղ նա հաւանաբար
ներշնչւած ն՞յն թնարանից, աւում է.-

«Հաշի յարդար, ի՞նչ մնաց, կեանքէն ինձի,
ի՞նչ մնաց,
Ինչ որ տւի ուրիշին, տարօրինակ-
ա՛յն միայն...»:

Այ՛, երանելի են իրօք նրանք, «բնք, լրատ
Սրբազանի՝ բարեբարութեամբ հմայք են ստեղծում
իրենց սնունդը ու անահասցնում իրենց յիշատա-
կը: Քանզի մնայուն այն է, որ տալիս են, այլսողէս՝
սրահածը, ինչպէս յաւատար է կ՞րատի:

6552
474

«Ափր Լայն Բանալ» գլխի տակ, Սրբազանը ան-
չբրածեչա է դանձում մեր բ՛լը, հասարակական, մը-
չակութային, ազգային գործերում, հանդուրձողակա
նութեամբ եւ փոխադարձ հասկացողութեամբ եւ վըս-
տահութեամբ, ափր լայն բողեւ, համախմբելու հա-
մար բ՛լը նրանց, տփքեր կարողութիւն «նենե իրենց
մասնակցութեամբ օժանդակելու եւ պատասխանա-
տրելութիւն յանձն առնելու՝ անկախ նրանից, թէ ինչ
մասնակցութեան կամ գաղափարի սէր են նրանք:
«Կարկինը ընտրածակել», սաում է նա, «արժանիքը
եղածին պէս տեսնել, ամբողջը առնել բացւած ափին
մէջ ու յետոյ սրբել, մաքրել եւ ըստ գործի պատել
արժանաւորը: Այս է իրաւ ու ճշմարիտ աղգասիրու-
թեան եւ ազգային ծառայութեան ճանապարհը»:

Իր «Լ՛յս եւ Սուեր» գրքից, առանց դժւարու-
թեան չէր, բ կատարեցինք այստեղ ներկայացրած
գյուտներին ընտրութիւնը: Նոյն պիտի առկինք իր
«Լ՛սաւոր ճամբաներ» գրքի գէպում, թանգի այդ
գրքերում շօշուփած նիւթերը եւ արւած խորհրդա-
ծութիւնները այնքան կենսական եւ հետաքրքրական
են, որ չեն գիջում միմեանց: Ուստի, մեր խօսքը եր-
կարացնելու մեղքը սիրով յանձն առնելով, պիտի
ներկայացնենք նաեւ իր «Ակիւր» փրատառութեամբ
գրւածքից մի հատուած, որպէս վերջին նմոյշը իր
«Լ՛յս եւ Սուեր» գրքից: «Ակիւր» խորը հատաստով
ու ապրումով գրւած միտքիկ արձակ քանոստեղծու-
թիւն է՝ ըստ մեղ, ամեն մի բառը խորհրդաւորու-
թեամբ յապեցւած:

«Առաջին անգամ ձեռքերուս մէջ բարձրացար,
երբ նորընծայ արեգայ, աղօթքի մէջ աղօթք դարձած,

անդրանիկ պատարաւս կը մատուցանէի: Այդ ժամա-
նակ, երբ առաջին անգամ քեզ կ'առնէի ափերուս մէջ
եւ արտաքան ու ներական հաղորդութեամբ, համակ
ապրում, ներշնչում ու բանաստեղծութիւն դարձած կը
զգայի, թէ քեզմով քեզի խորհուրդ ու իմաստ տւած,
Մեծ Վարդապետին պատգամն էր որ կ'ապր դարձ-
բու խորքէն, եւ դարերու մշուշին ընդմէջէն կ'ուրա-
զրձէր պատկերը հազար հազարներու, որոնք, վտտահ
եմ, առաջին անգամ քեզ բարձրացուցին նոյն ապրու-
մով, նոյն զգացումով ու նոյն ներշնչումով, եւ քեզ
իրենց ձեռքերու մէջ առնելով, անանձնական երջան-
կոսութեան գեղեցիկ սրահեր ապրեցան: Դարերու ըն-
թացքին, երկիւղած ու առինքնող սպաւորութեամբ
լինջքա՛ն բարձրացար ու պատարագեցար դուն, ու
աղաչական աչքեր քեզի նայեցան, մխիթարութեան
ու անդորրութեան կարօտ հոգիներ քեզի բացեցան, ու
դուն իջար մեղքերով պարաւանդւած հոգիներուն որ-
պէս հաց ու գինի ու դարձար այնտեղ արիւն եւ մար-
մին»:

«Ջուրը կրօնական ծիսակատարութեան մէջ» իր
աշխատասիրութիւնը բողկացած է 12 գլուխներէց.-
«Ջրին նիւրւած ասուածներ եւ ջրի պաշտամունք»,
«Ջուրը հայկական հաւատալիքների եւ սովորութիւն-
ների մէջ», «Ջուրը խորհրդակատարութեան Մաշտո-
ցում», «Ջուրը եկեղեցական արարողութեանց ընթաց-
ում», «Աղօթք եւ ծիսակատարութիւն անձրեւ խընդ-
րելու համար», «Ջուրն ու լուսինը», «Լ՛յսի եւ ջրի
պաշտամունքը», «Կենաց ջուրը», «Ջուրը մարդկանց
մաքում է իրենց մեղքերից», «Ջուրը Ասուածա-
շընչի մէջ», «Ջուրը կանոնագրքի մէջ»:

Այս հետաքրքրական աշխատասիրութիւնը, որն, ըստ հեղինակի՝ ջրի թեմայի ուսումնասիրութեան առաջին փորձն է, ինքնատիպ մի գործ է իբրջ: Գրչինքի խորագրերն ինքնին գազափառ են ասլիս ընտրած թեմայի հարստութեան մասին, որպէս ըսին ու ընդարձակ ուսումնասիրութեան, արժանի նիւթ:

Սրբազանը, մեր կրօնական եւ ազգային բազմազարեան կեանքում ջրի մասին գոյութիւն ունեցած աւանդութիւնները, ծէսերը, սովորյալները եւ սորները յիշատակելուց բացի, նշում է այն պաշտամունքը եւ սէրն ու հաւատքը, որ հեթանոս եւ քրիստոնեայ ժողովուրդները ունեցել են ջրի հանդէպ որպէս աղբիւրը կեանքի: «Մարդկային պատմութեան հնագոյն շրջանից սկսած», ասում է Սրբազանը, «Չէրք պաշտել են այլասգան խորհրդանշաններով եւ միեւնոյն ժամանակ համարել են արդաստութեան, բերրութեան եւ հողեր որ մաքրութեան արտաքին նշան»:

Մայն ուսումնասիրութիւնը էլ աւելի է արժէքաւորում, երբ նկատի ենք ունենում այն նիւթի առընչութեամբ աղբիւրների համարեալ շղջութիւնը:

«Վերանորոգումի հարցը հանրային եւ մշակութային կեանքի մէջ» իր գրքովում, որի ըմբանդակութիւնը նախ որպէս դատարտութիւն, կարգացել է Հ. Հ. Բնոր. Միութեան մէջ, Սրբազանը անհրաժեշտ է դանում եւ հրամայական, որ, առանց խախտելու հիմնական սկզբունքներն ու աւանդութիւնները, ժամանակի ոգու եւ մտայնութեան տէր թարմ ուժերի միջոցով արդիական հիմունք տալ գործերին եւ սյուզպիսով կանխել ստեղծագործ աշխատանքը խախտող

միապագայութիւնն ու լճացումը: Եւ առաջին հերթին նոր սերնդից, համալսարանական երիտասարդութիւնից է սպասում վերանորոգումի այս գազափառի գործադրութիւնը:

Ուրախութեամբ պիտի նշել այստեղ, որ Սրբազանը, Հօր յարուցած այս կական հարցը ունեցաւ իր օգտակար արձագանքը, որը յանգեց մի սեմինարի գումարման՝ մասնակցութեամբ տեղիս միութիւնների եւ կազմակերպութիւնների ներկայացուցիչներին, որոնք հանդամանօրէն անդրադասուալով մեր հանրային-մշակութային թմբած վիճակին, արեցին ախտաճանաչումներ եւ ընտրեց մի յանձնախումբ, որպէսզի մշակի մի ծրագիր եւ միութիւնները համագործակցաբար գործի անցնեն:

Իր «Լուսաւոր շաւրաներ» գիրքը, բազկացած 250 էջերից, պարփակում է երեք բաժիններ եւ շոյափում է այլազան հոգեւոր, հայրենասիրական եւ կեղեցական հարցեր: Գիրքը սկսում է Ս. Մնդի նշանակութեան եւ Խորհրդի մասին խորհրդածութեամբ, որպէս վերանորոգման եւ ինքնանորոգման եւ յեղաշրջման մի հանդրուան, եւ անդրադասում է Յիսուսի անձնաւորութեան այն հարցին թէ անկախ Ս. Գրային վկայութիւններից, ինչպէ՞ս պիտի ընկալի նա, մեր օրերի բոյսի սակ՝ ժամանակակից մարդու կողմից: Հաստատում է իրքը հաւատքով, որ, քանի որ կենդանի է մարդու խիղճը, որպէս մարդկանց իրզմարտանքի վրայ իշխող անձնաւորութիւն, միշտ կենդանի է ու կը մնայ նա որպէս «մարդոց կեանքի մտանկաւում ին առանցքը եւ մեծագոյն հեղինակութիւն»:

Ափս Բայր

Ափս Բայր Ես արեւն
Որ հաւաքեմ Ճառաջարթն
Ափս խորհն ու Գարաւիւն
Տխալ էջէն Կուար Կոյսն:

Ու պահէցի արեւու յէջ
Կայառա լոյսի էջէն անձար,
Ե ստեղծցի այնպէս ամուր,
Որ չուրեպաւ իմ հոթեան:

Յիշու պիտալ Մարտիրոս Զար
Կարգթումն լոյսի վաչիւն
Իմանաւի Բառի հաջար:

Ու փոքրցի յէջն առա
Կայառա չոյսի կիցումը Բայրի,
- Հոբապապա արեւն Գէմ:

նր»: Եկտում է աւետարանական, պատգամները խօսքից զործի վերածելու եւ հոգեւոր դաստիարակութեան անհրաժեշտութիւնը, յատկապէս այս օրերում, երբ նիւթը իշխում է մարդկանց կեանքին եւ հոգուն եւ երբ «յանդգնութիւն է սրէսք հրատարակաւ խոստովանելու թէ՛ հաւատում ես Աստծուն»:

Սակայն, անկախ տիրող այդ բոլոր սրամազըրութիւններից, անարագաւնարով Սերմնացանի առակին, հաստատում է նա, որ Սերմնացանը, այլ խօսքով՝ Աստուծոյալին, շարունակում է ցանել իբր սերմերը նաեւ Հայոց Աշխարհում: Սուքը տանը հեղինակին, որը բանաստեղծօրէն նկարագրում է Աւետարանի սերմի տեղումը Հայաստան Աշխարհի վրայ, աքղիւնաւորելով, մէկի տեղ հարիւրապատիկ ու հազարապատիկ տարով:—

«Դարերու ընթացքին Աստուծոյ պատգամը, Աւետարանական սերմը եկաւ նաեւ Հայոց Աշխարհը: Դարձաւ քարոզիչ լոյս Առաքեալներու միջոցով, դարձաւ լոյս ու կրօն, Լուսաւորչի ջանքերով, դարձաւ զիր ու շարական, դարձաւ մազադաթ ու գրականութիւն, դարձաւ մշակույթ՝ Սահակ Մեսրոպի ու Թարգմանիչ վարդապետների տքնաջան աշխատանքով, դարձաւ արեւատ, դարձաւ երաժշտութիւն ու նկարչութիւն, դարձաւ քանդակ ու երգ՝ Հայ՝ Եկեղեցւոյ կառույցի մէջ: Դարձաւ արօթք՝ Նարեկացու բերնին մէջ, դարձաւ շրջուն աղօթք ու շարական՝ Ենոքայի Հայրապետի գրչին տակ ու դարձաւ մանուկանդ հայ տուն, հայացած պատգամ ու խօսք Ազգային Եկեղեցւոյ մէջ»:

Եւ այս օրերում Աստուծոյ պատգամը ընկալելու

համար, հակառակ բ՛լ՛ք պայմաններին, Սրբազանը անհրաժեշտ է դանձում բանալ միտքն ու հոգին իր անբ՛ղջ տարրաբանութեամբ, ըմբռնելու եւ հասկանալու համար հայրենի ցանկած սերմը:

«Ով որ լսելու ակամայ անի թ՛ղ լսէ» գլխի տակ, այդ պատգամը ներշնչելու մտահոգութեամբ, տալիս է հետեւեալ բացատրութիւնը.—

«Թօսելու արեւատի շափ կարեւոր է նաեւ լսելու արեւատը. երանի այն հոգիներին, որոնք վարժ են լսելու արեւատին, որովհետեւ, խօսելու, դատելու, հակաճանաչելու համար նախ պէտք է լսել, այն առնել է որ իմաստ կատանան ըսած խօսքերը»:

Սրբազանը հաւատացած է, որ այդ պատգամները, «բազմ սերմեր՝ ընկնելով պարարտ հողի մէջ, պիտի տան իրենց բերքը՝ հակառակ ճարտարարեւատական նւաճմանը եւ արձանագրւած յառաջագիւտութեանց, որոնք լցնում են մարդու միտքը միայն ու սովի մատնում մարդկային հոգին... Այս հանգրձանին է, որ հեղինակի մտահոգութեան եւ խորհրդածութեան նիւթ է դառնում հին ու նոր սերունդի յարաբերութեան եւ հասկացողութեան խնդիրը եւ արդի բրիտանիայի անհատի քրիստոնէական ըմբռնումով ազդելու հարցը: Նա հաւատացած է որ, օրը-օրին յառաջացող ընկերային կեանքում, եկեղեցին եւս պիտի քայլի ժամանակի հետ. նա ու արդի, դիտակից փկայողներին եւ ուսուցիչներին միջոցով պիտի մեկ նարանեն անտարածական եւ քրիստոնէական այն սկզբունքները, որոնք կապ ունեն առօրեայ կեանքի հետ եւ առանց այրանդակ մեկնաբանութիւններ կատարելու, մարդկանց առաջնորդեն դէպի քրիստոնէա-

կան լուսաւոր ուղիներ, եւ շարունակական փոփոխութեաների շրջանում ապրող մարդուն հաշտեցնել երկրայինի եւ երկնայինի հետ եւ նորոգել նրա քրիստոնէական հաստատեց, «քանդի», եզրակացնում է նա, «Քրիստոնէական սկզբունքները ժամանակակից տեղութիւն չունեն, այլ յաւիտենական առաքելութեան համար են սահմանւած»:

Մարդու նշարիտ մեծութիւնը, Սրբազանը անհատի անկեղծ ծառայութեան մէջն է դանձում, «հոգիի խորէն, եկած անշահախնդիր կեցածքի մէջ, մանուկի հոգիի նման մաքուր ու վճիտ սիրո՛յ»: Իսկ մեր Ազգի մեծութիւնը սրահելու համար անհրաժեշտ է դանձում «քայլել եւ ընթանալ մեր հայրերի նախնի, նրանց բացած ուղիներով»:

«Լուսաւոր շամբաներ»ի այլ դիւրինների մէջ Սրբազան Հայրը խորհրդածում է շարի եւ բարու, խղճի, հաւատքի, ո՞ւմ եւ ինչպէ՞ս հաւատալու նիւթի եւ հոգու ներդաշնակութեան կարեւորութեան մասին. հաւատաւում է, որ մեր եկեղեցու ընկերային վարդապետութիւնը ներդաշնակ է զազաքական վարդապետութեան հետ: Թօսելով Հայ եկեղեցու վարդապետական առումներ յատկութիւններին, նրա ժողովրդավար եւ սոցալային ոգու մասին, նշում է որ այն իր սոցալային տարազից բացի նաեւ ունի ժողովրդավար ոգի, ռատի եւ Հայ եկեղեցին ե՛ւ սոցալային է ե՛ւ ժողովրդավար:

Նրա «Կենցաղագիտական հօրհորդներ»ը մի ուղեցոյց է ամեն մի անհատի համար՝ իր ընկերային եւ յարաբերական կեանքում, սկսած ընտանիքից եւ

բարեկամական շրջանից մինչև աշխատանքի մայրը եւ հասարակական եւ սրտոնական հիմնարկները, իստակցութեան եւ ընդունելութիւններ ընթացքով:

«Արե Գիշերան Մէջ» խորագրեալ նրա բանաստեղծութիւնների ժողովածուն, որպէս զուտ գրական գործ, եկաւ փաստելու իր փաւերական ձեռքն ու ընդհարձը նաեւ քերթողութեան արեւտում:

Իր հոգեւորական կոչման գաղափարաց, որպէս հաւատարիմ ժառանգը Մաշտոցի, Նարեկացու եւ Շնորհալիի, նա փառ է պահել նրանց փոխանցած դպրութեան ջաշը:

Ինչպէս տեսանք, իր բոլոր հեղինակութիւններում, իսր ուսումնասիրութեան նիւթ է դարձրել բարեպաշտ եւ կատարեալ մարդ լինելու դժարին ուղին, եւ միաժամանակ, որպէս բանաստեղծ, թափանցում է մարդու հոգու խորքերը, ուր նորից փնտռում է կատարեալ մարդը, լոյսն ու բարութիւնը, գեղեցիկն ու ազնիւը, միաժամանակ աշխտեղ իրենն ու գղացումը՝ ինքնատիպ ոճով:

Բանաստեղծ լինելու համար, սովենից առաջ, որէտք է Մարդ լինել: «Մարդ» ասելով, գլխադիր մարդն ենք հասկանում ստեղծւած Աստծոյ պատկերի նմանութեամբ. Մարդը, որին փնտռեցին Դիւղնէսները օրը ցերեկով՝ լամպարը իրենց ձեռքին: Մարդը, որ իր հոգու խորքից արտացոլող լոյսով փախցրում է չարախինդ ու անխաղէմ մութը, տեղծում է ինչ որ վեհ է ու վսեմ, ազնիւ է ու բարի, չքնաղ է ու գեղեցիկ, արդար է ու ճշմարիտ: Մարդը, որ ներշնչում, ցնցում, արթնացնում եւ խարաղակում է անըզ-

դաշին եւ անըզամին. չի սրտուում ինքն իր դէմ մըղած պայքարում եւ յաղթահարում է իր «եա»-ին եւ ընտրում է ճամբան նւիրումի: 23 տարի, իր եկեղեցական, աքղաշին-հանրաշին երախտաշատ գործունէութեան զուգընթաց, Սրբազանը «Նկնդրեց նաեւ իր սրտի եւ հոգու ճայնին, երգեց ազնիւն ու գեղեցիկը, լոյսն ու բարութիւնը:

Ինչ խօսք, որ աշխարհը աւելի լաւ ու խաղաղ աեղ կը լինէր ապրելու եւ մարդկութիւնը աւելի բարտաւոր, եթէ նրանց առաջնորդները, ղեկավարները, նկարագրով ու խառնւածքով նաեւ բանաստեղծներ լինէին:

33 գործերի քերթւածների իր այս ժողովածուն, որ սկսում է «Առաւօտ Լուսնյ» խորագրերը կը բող քերթւածով, ընթերցողին պարզում է մեր բանաստեղծի հաւատոյ հանգանակը, այն է՝ մէզն ու մշուը փարատող, չարին ու բարուն անխախտ իր բարիքը բաշխող. կենսապարգեւ բարի լոյսի եւ բարութեան պաշտամունքը, ծարաւը, որը գեղեցիկորէն խոր չըրդանում է Աստծուն: Իսկ նրան յաջողորդ երեք քերթւածները՝ «Չանգակներ»ը, «Տունն այն բարին» եւ «Մարմին Տէրունական»ը լրացնում են միասեղիքով իրացած հոգեւոր մթնոլորտը, որն, ընթերցողին կրտրելով նիւթական աշխարհից եւ համակելով նրան խորախորհուրդ գանգակների զօղանջով, կապում է նրան հայրու հոգու հիմքը կազմող՝ բանաստեղծի բառերով՝ «Սրբազան քարէ թելով ու յաղթապանծ խոյանքով» Տունն այն բարի-ին, այլ խօսքով՝ հայկական եկեղեցուն: Թերեւս քչերն են այնքան յաջող երգել հայ-

Կահան եկեղեցին, "բքան Սբբագան Հայրը:

«Տունն այս բարի, քարակերտ՝
Լոյսի հեղեղ, լոյս գ'արք,
Քարեղէն գիր, քարէ կանչ:

Տունն այս բարի, սրբատաշ,
Յեղին նիզն է մարմնացած
Քարէ քեով պարզւած,
Մեր խոյանքն է յաղթապանծ»:

Իբ «Ընծայում» քերթւածը, հոգու սրբունով
եւ նուրբ գգայնութեամբ գրւած իբ ամենախաջող
քերթւածներէց մէկն է: Երբ հազիւ 14 տարեկան, մի
պատանի, ներքումի ծանր բնուան տակ մտած, փա-
կում է «Կոնները (իբ) աղւոր երազներուն» որունք պիտի
չքանային «Երկնարանակ էակներու շունչի դիմաց»:

«Պարմանց աղւոր այս քրան շուտ
Ներումի քամբուն վրայ,
Պիտի փակէր դռներն աղւոր երազներուն.

.
Օրերն ազատ, օրերն ուրախ պատանութեան,
Հազիւ ըմպած կաքիլ մը շող,
Պիտ մարտիկն փականքի տակ
Անգոյն, անգարդ ամայքներուն»:

Իբ «Ողջերք» քերթւածը անկարելի է կարդալ
ստանց խորը յուզումի: Աւելի հարգազատ ու անկեղծ

չէր կարելի արտայայտել իբ նամբորդ որուն «Պղնդր-
թի խօսք ասող դժբախտութի մի մօր ասարձաները,
յորդորները, աղօթքը եւ բարի մաղթանքները»-

- Կերքաս, որդի,
Չգիտեմ ո՞ւր...
Բայց ակամայ շրթներուս ծայր,
Դողդոջ ձայնով, զսպւած լացով
Կուգայ մաղթանք՝ երթդ բարով,
Երթդ բարով, նամբորդ որդի...

Բանաստեղծը տառապում է հարազատ տան,
անուշ յուշերի, հեռուոր ընկերների, մտերիների,
հին նրազների եւ քաղցր անցեալի կարօտով, եւ ան-
հրապարակ երգիչների տակ զգում է սհաւոր մի մե-
նութիւն, եւ նոյնիսկ նոյն եւ զեղաստեղծի քաղաքների
մէջ իբ ականջին հնչում է մի քնքոյշ ձայն, որ կան-
չում է «Տուն դարձիք, տուն»: Վիթխարի առանձնու-
թեան մէջ նրա աչքերի առջեւ պատկերում է իբ անուշ
հայրենի տունը, որի կանչի դիմաց նա պատրաստ է
թողնել ամեն բան ու մտնել նրա շեմքից ներս»-

«Կանչիդ դիմաց, տուն իմ աղւոր,
Ես կը բողբում փառքերն բոլոր
Ու կը հազնիմ հին վերաբուրն՝
Մտերմութեան թելով հիւսւած,
Միայն ըլլամ շեմքիդ դիմաց
Ջերմութեանդ հուրով լեցւած»:

Տունը, լոյսը, բարութիւնը մեծ կարեւորութիւն
եւ նշանակութիւն ունեն աստանդական եւ պանդուխտ,

Հայրենի-տան եւ ընկերների կարօտով տառապող բանաստեղծի համար եւ կազմում են հիմքն ու ատաղձը իր ստեղծագործության:

Բանաստեղծին յուսադրող, լաւատեսութեան պատճառ տւող ոչինչ ունի մերօրեայ մարդը, որին «նոր մարդիկ» է կոչում նա իր քերթւածում. իրենց հ"գ"ւ ծալքերում ստեղծութեան սերմեր պահած այդ «նոր մարդկանց» քէնն ու անտարբերութիւնը միմեանց հանդէպ, որ համընկնում է դաւառիւր ամբոխի ջարտութեան՝ Աստածորդու անհուն սիրոյ դիմաց, խոսովեց - նում է տօնական օրերի գեղեցկութեան, գւարթ եւ բարի յոյսի եւ բարութեան սիրահար բանաստեղծի զգայուն հոգին, որը փնտռում է բարութիւնը ամենումը, բայց չի գտնում, նայնիակ այնտեղ ուր իր ըսկզբնադրերն է:

«Նս կը փնտռեմ բարութիւնը,
Շրթներս նար են սրբեր
Պատարագի գոյափոխւած հաց-գինիով:

Ես չգտայ բարութիւնը
Մարդոց միջեւ,
Տուներս ջերմ անկիւններում:
Զարմանալի՛,
Բարին նոյնիսկ իտրք է հիմա
Իր հարազատ արնատներում»:

Բանաստեղծը խորն ապրումով եւ քնարական նուրբ զգայնութեամբ ու հաւատքով հատուտում է, որ հին կրակը երբեւէ չի կարող մարել վշտերի մոխրի տակ, եւ ոչ էլ հին օրերի ռակի յուշերը կարող են մո-

ռացել օրերի փոշում, միայն թէ, «պէտք է գիտնալ պահը կախարդ», որպէսզի օղակել լինի կեանքի շրթան հին, բայց միշտ նոր յիշատակի վերապրումին: Եւ որքան հմտօրէն ու պատկերաւոր ոճով ու անկեղծ ապրումով է ներկայացնում նա այդ հաւատամքը իր «Պէտք է գիտնալ պահը կախարդ» քերթւածում:-

«Գիտեմ, աղւորս, պատրանք ես միշտ,
Պատուաւից վրայ երագներուս:
Մերք-կը թւիս կրկնեքանոյթ
Ու կը տանիս հին օրերս
Խինդով լեցուն մեր պահերս:
Հեռուներէն եկած դու բոց,
Կարուքեան մէջ բացւած սրտիս:
Ո՞վ է ըսեր, թէ կը մարի
Կրակը հին, մոխրիկն տակ
Յառաջացող մեր վիշտերս:
.
.

«Արեւ գիշերւան մէջ» գրքի խորագիրը կրող իր քերթւածում, ակնարկում է մի «տարրեր» լոյսի մասին, որին «Հողու արեւ» է կոչում, եւ որն յորդում է հողու խորանից եւ փարատում ամենաթանձր մութը, որին մի ինքնատիպ պատկերով «փորւած աջքի փոսի» է նմանեցնում, եւ որի դիմաց ջահերն, սնուած ազօտում են իրենց հզօր լոյսերով:

«Փարւած աչքի պէս՝
Գիշերներ կան սգահար,
Ուր ջահերն իսկ կ'աղօտեն
Իրենց հզօր լոյսերով»:

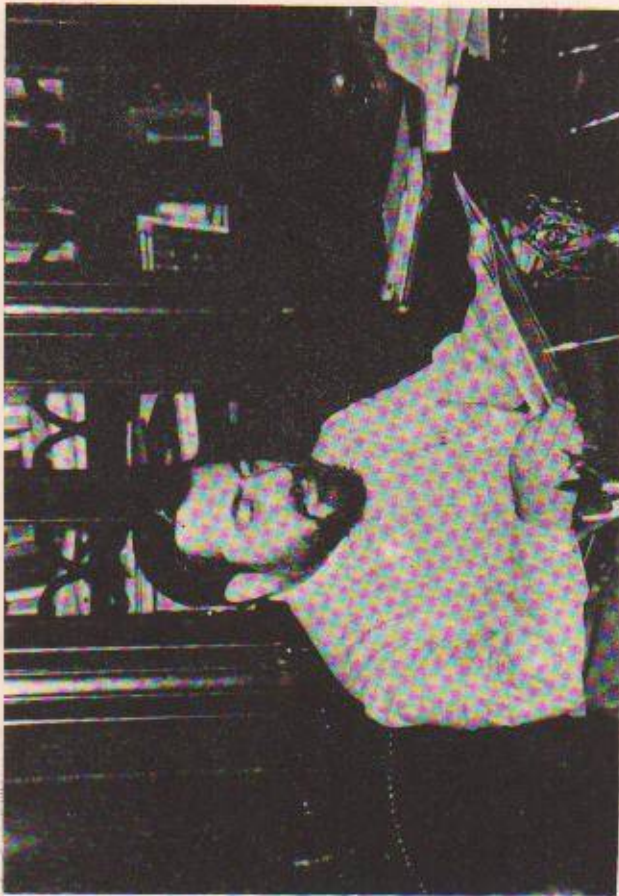
Սակայն, այդ սգահար գիշերները, որոնք այլ
լարանօրէն խաւարակուռ մի հոգեկիճակ են պարզ-
զում, ցնդում են, հոգու խորքից յանկարծ ժայթքած
արեւից։-

Լոյս մը տարբեր կը ծագի
Քո հոգիիդ խարանճ
Ու կը յորդի բարբառում,
Իրմով քեզի լուսատու։

Գիշերին մէջ դուրս ժայթքած
Լրեւն է ան՝ հոգիիդ»:

Եւ սհա՛, այդ արեւը, այդ տարբեր լոյսն է,
որ ծայրէ - ի - ծայր լուսաւորում է բանաստեղծի
փաստակը: Տեսնում ենք, որ իր ընտրած թեմաները
սողեցա շունենն միայն իր վերոնակցան կոչման հետ, այլ
մարդկային են, համառմարդկային եւ սողալային՝ միայն
ժամանակ: Նա գիտէ ամփոփել իր ստեղծած միա-
տիկ միջնորդում ու ստուսպել մարդ - ընկերոջ ճակատ
տազրով:

Վերջերս լոյս ընծայած «Ճառագայթը լերան
վրայ» քերթածների իր երկրորդ ժողովածուի մէջ,
հեղինակը մեր առջեւ պարզում է աւելի՛ լայն հորի-
զոն, աւելի՛ խորաթափանց, պատկերաւոր միտք:
Մենք նորից դառնում ենք մեզ լոյսի, արեւի, բարբա-
թեան, ցուրտ եւ մութ հոգիները ջերմացնող, լուսաւո-
րող ճառագայթների սիրահար, նրանց մարքոթիւնը,
բարութիւնը, զեղեցկութիւնը դրստապէս բանաստեղ-
ծի առջեւ:

Լ՞ոյսի հանդէպ բանաստեղծի տաճած տէրը աշխատեղ հասնում է այն աստիճանի, որ նա առնում է աղջկայի իր սպիտակ մէջ ու «սեղմում այնպէս ամուլը», որ ձուլում է այն իր էութեանը ու փորձում է փրկել սեղմած «պայծառ լ՞ոյսի լեզուով բացելը» եւ ըմբոստանում է «արեւին դէմ», որը մտքում է (նրա) «աչքերի լ՞ոյսը», ձգելով նրան տառապելու «արեւի տենչով»:

Բանաստեղծի աչքից չեն վրիպում անդամ «տուների պաղ սուտերները մէջ» եւ կամ «մոմերու ծայրին բռնկող վախճ լ՞ոյսերը», որոնցից «միայն կը սարսափի կայսրութիւնը խաւարի»:

«Մարալ» եւ «Նուրը» խորագրեալ քերթւածները — ըր նրա ամենայնջոցած կտորներից ենք կարող համարել: Նրանք համընկնում են իրար, իրենց գեղեցիկ հակադրող պատկերներով, անմիջակամութեամբ, ընթերցողին իրենց խոհական, խմտտուն թախիժով համակող եւ նրբին յոյզով թախալուն թեմաներով:—

ԾԱՐԱԻ

• • • • •
Աղբիւրն այնտեղ
Զւարեացեալ
Ճափանչ հագած
Կը բարախէ:
Տախ քակասներ
Կը յագեման
Պաղ աղբիւրի
Վնիտ քուրով:
Եւ ունկնդիր

Կարկաչ ձայնին՝
Ծարա՛ւ, ծարա՛ւ:

• • • • •
Աղբիւրն այնտեղ,
Փարչը ձեռքիս՝
Ծարաւ, ծարա՛ւ:

ՆՈՒՌԸ

Զեռերուս մէջ նու եմ սեղմած
Ու կը քննեմ մատներուս տակ.
Ափերուս մէջ կը բարախէ
Վագէէն յոգեած սրտի նման:

• • • • •
Արիւնագոյն հիւթը նուրին
Կը կաթկրթի դաստակս ի վար,
Մինչ ես այստեղ, ծարա՛ւ, ծարա՛ւ:

Բանաստեղծը հաւատում է որ ժամանակը իր երգը ունի, իրապի մարմնացումից պատճառած երջանկութիւնը՝ մի ակնթարթ է միայն, իսկ «անխմանային» լ՞ուկ մի երազ:

Ինչ որ ու բարիք, օրհնութիւնն ակտիւ, յոյս ներշնչող, տաք, մարդարէական շնչով ու խորին հաւատքով պրած մի քերթւած է «Բացէք Դռները», որը յանդերից դուրեկ լինելով հանդերձ, օժտւած է հարուստ ուրիշով, որ հնչում է թմբուկի համաչափ դար-

կերի պէս եւ գեղարեւոտական վայելք պատճառով
բնթերցողին:

«Ճամբարդներ» քերթւածով, բանաստեղծը
պարզում է մեզ իր հաւատոյ հանդանակը, հաւատով
է նա, որ «Լճի ճամբար» բարձրացող «Ճամբար» —
թեան ճամբարդներ ենք» մենք, «ու մեր «էութեան սղ-
բատութեան» վրայ կոխելով, բարձրանում ենք արե-
գակի ճամբարներով ու հայցում երկնքների քաղցրու-
թիւնը: Նա հաւատացած է լճի յաղթանակին: Հա-
մուտ է, որ վերջի վերջ՝ լճի «կը լայն հետքը
խաւարին», միայն թէ, աւելացնում է նա ըստառու-
րէն՝ «քիչ մըն այ հսկէ»:

«Լիւսած ծառեր»-ը գեղարեւոտական, ինքնա-
տիպ պատկերներով օժտւած մի քերթւած է, որ փո-
խարբրական մտքով, այլարանօրէն խօսում է չարի
հասունացման մասին, ի բացակայութիւն՝ սաստող,
ուղղիչ, մշակող ձեռքերի, որոնք նմանեցւած են «քուն
մտած ասպետներին» եւ «փայտահատին», որ իր կացի-
նը թողել է մնայ ծառի կողքին ժանգի, մինչ՝ «հին
ծառերու գօս թեւերն» չար սրտաղներ կը հասունանան»:

Փափկացեր եմ փայտահատի
կաշտ ձեռքերը ու ժանգոտեր
Սուր կացիներ ծառի կողքին:

Բանաստեղծը կարեկցօրէն նայում է «կուզ ամ
բութին» ու արեւ փնտռում նրա բուրբ ուղեղում՝ իր

«Երբորդ աչքով» քերթւածով, որին «իմաստութեան
բաց աչք» է սեռանում: Մարդիկ, գազաթներ նա-
ճելով հանդերձ, նրա աչքում մնում են պարսատիկի
քարի նման «նեւուած մանրիկ քարեր», որ վեր սլա-
նալով, նորից բնկնում են գետին, «նոր բարձունք-
ներ» նշմարելով իրենց դիմաց:

«Անպատի ձայնը» խորհրդաւոր քերթւածով,
բանաստեղծը խօսում է լուսութեան հզօր ձայնը եւ զգում
արեւի «կրակը թէժ», եւ այդ կիզիչ մթնոլորտում,
կարեկցութեամբ յիշում է զրկեալներին եւ յայտնում է
իր ցասումը՝ նրանց շահագործողների դէմ:—

Ի՞նչերում տակ բող կործանին,
Փոշի դառնան գրկեպներու
Յաւէն շինւած, խուլ մեղքերու
Կոստազագեղ ապարանքներ:

Եւ, հիասթափ, կանչում է նա «Ամենահաս-
տատութեան»ը, ի՞նչի վտար, դէպի Երկիր ու տեսնի թէ
ինչպէս ստեղծագործութեան «թագ ու պատկ» մար-
դիկ, յանուն սիրոյ եւ բարութեան, արդարութեան,
եզրայրութեան ու խաղաղութեան, կործանում են,
չարչարում, տանջում ու սպանում «եղբայր մար-
դուն»:

«Անցագիր», «Հոյ կայրեմի», «Ցայտադրիւր -
ներ» եւ «Մարտնետարան» խորագրեալ քերթւածները
դրսեւորում են բանաստեղծի կարօտը հայրենի հողի

նկատմամբ, որի մէջ գրում է նա «խոր արմատները իր էութեան», — նրա հպարտանքը, կինոսալարդեւ հոգի ու ջրի, ցայտաղբիւրների, հայի ստեղծագործողի, հանդէպ սածած նրա սէքն ու պաշտամունքը:

Բանաստեղծի «Ածու փոքր»ը իր ամենաբանաստեղծական գործերից պիտի համարել: Սորին ապրումով ու ներշնչմամբ, նորին յոյգերով գրւած մի իրաւ գեղարւեստական գործ է, որ համակում է մարդու հոգին, հոգատար, ստեղծագործ, կառուցող, շէնցնող ոգւց բնույ յոյգերով ու գգացումներով:

.

Արեգակէն ու աստղերէն,
Գարնան բացուող զով գեփիւռէն
Սէր խնդրեցի, որ բողբոջի
Ու հասունեայ իմ նոր այգին:

.

Տանջող, լացող գիշերներէն,
Խինդով բացող այգաբայէն
Կեանք խնդրեցի, որ չցամքի,
Զծարաւի իմ նոր այգին:

.

Եղբայրացնելով մեր խօսքը, պիտի ասենք, որ «Ճառագայթը թրան վրայ» քերթւածներում տիրաւ կան է խոհրդ մերւած նուրբ եւ անկեղծ գգացումներէ երանգով, լոյսի եւ բարութեան հանդէպ սածած արժով, մարդասիրութեամբ ու հայրենասիրութեամբ, յորդորելով մարդուն միշտ ձգտել դէպի լոյսն ու փառքին, ազնիւն ու զեղեցիկը:

Ընդուն պատկերասօր է, հարուստ: Ինչ խօսք, որ եթէ խոնարհումներէ եւ հորմաների վրաստէն ասողակերպում գործածւած լինէին իսկական յանդեր, յատկապէս այս դէպքում, երբ քերթւածները գրւած են հաւասար քանակով ուր ունեցող չափական տողերով, քերթւածները մեծապէս պիտի շահէին որպէս բանաստեղծական — գեղարւեստական, գործ, հարուստ հնչիւնականութեամբ:

Յօսքը իսկական, հարուստ յանդերի մասին լինելով, անմիջապէս ստեղծանք, որ յանդերը, յատկապէս երբ քերթւածի տողերը շունեն հաւասար քանակով ուր, կարող են նաեւ ներգրին լինել — ներքնա յանդեր — որոնք ստեղծում են ուրիշ, հաճելի երա — ժըշտականութիւն եւ ընթերցողին մի պահ վերջում են որոշ գոտական, հաւասար տքով գրւած քերթւածների տողավերջերի միտպաղաղ յանդակցութիւնից:

Վերջացնելով մեր ակնարկը, մտղթում ենք
միշտ դալար ու բեղուն մնալ Սրբազան Հոգի գրիչը, և
փառս մեր սննման մշակոյթի և դպրութեան: